

بررسی زمانی - مکانی اشتغال بر اساس سه دهه سرشماری نفوس و مسکن و نقش آن بر آمایش دفاعی سرزمین ایران (مطالعه موردی استان سیستان و بلوچستان)

مرتضی پورزارع^۱، احسان خیری^۲

چکیده

امنیت مفهومی است که تمامی شئونات زندگی انسان و کلیه ابعاد حیات او را در بر می گیرد. برای رسیدن به امنیت پایدار، مستلزم برنامه ریزی ویژه در کلیه زمینه های اقتصادی، سیاسی، نظامی، اجتماعی و... می باشیم. بین امنیت و توسعه، رابطه متقابل وجود دارد و رسیدن به امنیت پایدار، نیازمند برنامه ریزی در جهت توسعه پایدار است. در حال حاضر در شهرهای مرزی بیشترین آمار بیکاری وجود دارد و از طرف دیگر بیشترین آمار جمعیت کیفری در بحث قاچاق کالا و مواد مخدر نیز به این مناطق تعلق دارد. بنابراین باید این مسایل را در ارتباط با هم مورد تحلیل قرار دهیم تا به دلایل ناامنی مناطق مرزی پی ببریم. استان سیستان و بلوچستان، بدلیل موقعیت خاص خود در سال های اخیر، محل درگیری های خشونت آمیز و ایجاد فرقه های مختلف و مخالفت های زیاد با مرکز بوده است. گرچه ریشه ناامنی بیشتر مواقع، سیاسی انگاشته شده است ولی پایین بودن شاخص توسعه نیز از دلایل عمده ایجاد این ناامنی ها است. از این رو مقاله حاضر با مد نظر قرار دادن ابعاد مختلف امنیت و همچنین رابطه متقابل امنیت و توسعه و با استفاده از روش توصیفی- تحلیلی به دنبال بررسی زمینه های ناپایداری امنیتی به ویژه بحث اشتغال و تأثیر فعالیت های اقتصادی در ایجاد امنیت در شهرهای مرزی این استان می باشد. درواقع توجه به مسایل اقتصادی و ایجاد بازارچه های مرزی از مؤلفه های ایجاد امنیت در مناطق مرزی می باشد. نرخ بیکاری استان سیستان و بلوچستان که در سال ۱۳۷۵ به متوسط نرخ بیکاری در کشور نزدیک شده و به ۹ درصد رسیده بود، به شدت افزایش یافته و براساس سرشماری سال ۱۳۸۵ این عدد به ۴۹/۵۶ درصد و در سال ۱۳۹۵ به ۵۳/۳۱ درصد رسیده است. نرخ بیکاری در مناطق شهری در استان در سال ۱۳۹۵ به ۲۱/۳ درصد و در مناطق روستایی به رقم بی سابقه ۴۲ درصد رسیده است که نشان دهنده وضعیت بحرانی و فقر شدید روستاییان استان می باشد که همین نبود اشتغال خود دلیلی اصلی ایجاد ناامنی در ابعاد مختلف استان می باشد. دوری از مرکز، پایین بودن سطح سواد و شرایط توپوگرافی منطقه نیز در ایجاد این

^۱ استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه افسری امام علی (ع)، تهران، ایران. ایمیل: pourzare@iamu.ac.ir

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای نظامی دانشگاه افسری امام علی (ع)

ناامنی دخیل بوده است. بنابراین در این مقاله با در نظر گرفتن مسایل اقتصادی به بررسی امنیت در مرزهای سیستان و بلوچستان پرداخته است. براساس آمارهای گرفته شده از سال های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ بطور میانگین شهرهای زاهدان، میرجاوه و نیکشهر از لحاظ فعالیت های اقتصادی در وضعیت مطلوب تری نسبت به سایر شهرهای استان بوده اند و شهرهای مهرستان، دلگان و هیرمند وضعیت نامطلوبی به لحاظ فعالیت اقتصادی در استان دارند و درمیان شهرهای مرزی به لحاظ اشتغال و نقش آن بر آمایش دفاعی شهرهای میرجاوه، چابهار، سراوان و خاش وضعیت مطلوب تری نسبت به شهرهای سرباز، هیرمند و زهک داشته اند.

واژگان کلیدی: اشتغال، پایداری امنیت، توسعه پایدار مناطق مرزی، بازارچه های مرزی، استان سیستان و

بلوچستان

مقدمه

قرار گرفتن ایران در منطقه ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی از جهان که محل تلاقی و راه ارتباطی به جنوب و جنوب شرق آسیا و پل ارتباطی میان سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا می باشد و همواره فرصت مناسبی را برای آن ایجاد نموده تا بتواند نقش قوی و مثبتی در منطقه ایفا نماید. با توجه به اینکه امروزه مفهوم امنیت بسیار گسترده شده است. (امنیت شغل، امنیت درآمد، امنیت فرهنگی، امنیت قضایی و...). امنیت یک مفهوم چند وجهی و عام است که تمامی شئونات زندگی انسان را در بر می گیرد و به بقای نفس و موجودیت انسان پیوند می خورد و در صورت عدم تعیین آن حیات انسان به خطر می افتد و با تهدید روبرو می شود و بلافاصله نیاز به امنیت و مفهوم آن در ارتباط با نیاز یا نیازهای که با تنگنا روبرو شده و در ذهن انسان شکل می گیرد (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۳۲۹).

بین امنیت و توسعه طلبی رابطه متقابلی وجود دارد. درعین حال که در سایه امنیت آرامش و ثبات به وجود می آید؛ رشد و توسعه پایدار نیز معنی و مفهوم پیدا می کند. از جانب دیگر توسعه یافتگی، کشور را امن تر می کند و آن را در مقابله با چالش های امنیتی، توانا تر می سازد. به همین دلیل کشورهای توسعه یافته توانایی های محدودتری دارند (روحانی و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۲۸).

لذا نیل به توسعه و رهایی از توسعه نیافتگی و کاهش تهدیدات در تمامی سطوح روستایی، شهری و منطقه‌ای تنها گزینه برای افزایش ضریب امنیتی کشورها خواهد بود. لذا برای تحصیل توسعه پایدار که تضمین‌کننده امنیت ملی است، ضرورت دارد که مناطق دور افتاده و محروم در سطح ملی در اولویت قرار گیرند (طالب، ۱۳۸۴: ۲۲۶).

استان سیستان و بلوچستان به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی، مرزی بودن، آسیب‌پذیری و تهدیدات مختلف در منطقه، اهمیت ویژه‌ای در برنامه‌های توسعه، امنیت و آمایش کشور یافته است. ریشه بسیاری از آسیب‌پذیری‌ها را، جدای از مسائل سیاسی، عدم برنامه‌ریزی و توسعه اقتصادی از سوی دولت، پدیده قاچاق و نبود اشتغال پایدار می‌توان ذکر کرد.

پیشینه تحقیق

گافنی (۲۰۱۳) در مقاله‌ای با عنوان «کسب مشارکت شرکت‌های چند ملیتی در بازارچه‌های مرزی در حال ظهور» به نتایجی رسید که تلاش برای تسهیل انتقال دارایی در طول فعالیت‌های مرزی؛ بازارهای در حال ظهور شرکت‌های چند ملیتی باید به دنبال سطوح بالاتری از مشارکت باشند که رسیدن به اهداف مدنظر رادر مکان‌هایی آسان‌تر کند که از نظر دانش و توسعه اقتصادی فاصله زیادی دارند.

ویلسو (۲۰۱۴) در تحقیقی با عنوان «انتقال اقتصاد مرزی ایالات متحده و مکزیک: گزارش انجمن منطقه با رقابت اقتصادی-۲۰۱۴» که نتایج آن تقویت و گسترش منطقه مرزی در ایالات متحده و مکزیک، نشان‌دهنده خدمت به اقتصاد این کشورهاست. فقط با نهادهای قوی در مناطق مرزی، مرز جوامع به صورت یکپارچه و قوی نگه داشته و از آن‌ها برای انجام مبادلات و فعالیت‌های اقتصادی استفاده می‌شود.

عندلیب و مطوف (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران» ضمن تبیین جایگاه آمایش مناطق مرزی در نظام برنامه‌ریزی کشور، شناخت عناصر و مؤلفه‌های آن، چگونگی ارتباط این عناصر با دیگر عناصر نظام برنامه‌ریزی کشور، و شناخت اهمیت و ضرورت پرداختن به آمایش مناطق مرزی را مورد توجه قرار می‌دهد. نتیجه این پژوهش نشان می‌دهد که توسعه و امنیت در مناطق مرزی لازم و ملزوم یکدیگر هستند.

احمدی (۱۳۹۱) در مقاله‌ای تحت عنوان "بررسی میزان موفقیت بازارچه‌های مرزی در تحقق اهداف تعیین شده برای آنان" که با پیمایش ۵۰۰ نفر از فعالان و ساکنین مناطق مرزی و ۵۰ نفر از پرسنل مرزبانی در سطح کشور انجام گرفته بود، به این نتیجه رسید که بازارچه‌های مرزی در تحقق اهدافی چون ارتقاء وضعیت اجتماعی و ایجاد و احساس امنیت در مناطق مرزی، موفقیت نسبتاً مناسبی را داشته‌اند. به عبارت دیگر اهداف اجتماعی و سیاسی ایجاد بازارچه‌های مرزی در حد انتظار بوده است. از طرف دیگر میزان موفقیت بازارچه‌های مرزی در کاهش قاچاق کالا و ارتقاء وضعیت اقتصادی ساکنین مناطق مرزی در حد متوسط بوده است. یافته دیگر این تحقیق به زعم ساکنین مناطق مرزی و پرسنل مرزبانی آن بود که عوامل متعددی بر عدم توفیق کامل بازارچه‌های مرزی در تحقق اهداف مربوطه تأثیرگذار بوده است. از جمله این عوامل می‌توان به ضعف امکانات اساسی و زیربنایی در بازارچه‌ها، تعداد مراکز تصمیم‌گیری در بازارچه‌ها، عدم ایجاد واحدهای صنعتی در مناطق مرزی، عدم حمایت از بخش خصوصی در تجهیز امکانات بازارچه‌ها، مکان‌یابی نادرست بعضی از بازارچه‌ها و ضعف دانش ساکنین مناطق مرزی اشاره نمود.

کریمی و وفایی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «امنیت سازی با توسعه پایدار در مناطق مرزی» سعی دارند که با معرفی توسعه پایدار مناطق مرزی با عنوان راهبرد اساسی حفظ و گسترش امنیت مناطق مرزی به بررسی مناطق مرزی بپردازد. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که توسعه پایدار ارمغان امنیت و امنیت پایدار ارمغان توسعه است و امکانات در منطقه مطابق الگوی مناسب توزیع نشده و در جهت تحقق توسعه پایدار نمی‌باشد.

اسماعیل‌زاده و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای تحت عنوان "ارزیابی جایگاه بازارچه‌های مرزی در امنیت و توسعه پایدار شهرهای مرزی - مطالعه موردی: استان سیستان و بلوچستان"، بازارچه‌های مرزی را به دلیل واقع شدن در کنار مرزها، موجب ایجاد فضایی می‌دانستند که باید نسبت به آن تأمل و دقت لازم به عمل آید. در واقع هر دولتی بخواهد در کشور امنیت برقرار کرده و شرایط و امکانات سازندگی را فراهم کند، باید از مزرهای مطمئن برخوردار باشد. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که فعالیت بازارچه مرزی سیستان و بلوچستان، باعث

ایجاد اشتغال مستقیم و غیرمستقیم در توسعه شهری (حمل و نقل مسافر و عملیات بارگیری و...) شده که سهم اشتغال غیرمستقیم به مراتب بیشتر از اشتغال مستقیم می باشد. فعالیت بازارچه مرزی سیستان و بلوچستان باعث افزایش درآمد مرزنشینان این شهر گردیده که در این میان درصد کمی بیشترین درآمد و سهم اکثریت به مراتب کمتر می باشد.

علمدار و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «تحلیل نقش بازارچه های مرزی در گسترش امنیت مناطق مرزی» به بررسی تأثیر بازارچه مرزی بر امنیت مناطق مرزی پرداخته اند. یافته های این پژوهش حاکی از آن است که با فعالیت بازارچه مرزی از میزان قاچاق سوخت، کالا و قاچاق مواد مخدر به نحوه چشم گیری کاسته شده است. از سویی فعالیت بازارچه ها منجر به تحکیم روابط سیاسی، اقتصادی و امنیتی دو منطقه داخل و خارج کشور می شود و در نهایت منجر به بهبود توسعه و امنیت در مناطق مرزی می شود.

استقرار بازارچه مرزی و ایجاد اشتغال برای ساکنین مرزنشین تا حدودی توانسته است از سیل عظیم مهاجران روستایی به شهر بکاهد، در این راستا ایجاد بازارچه مرزی در منطقه سیستان و بلوچستان، نقطه عطفی در تولید، ایجاد اشتغال، تثبیت جمعیت مرزنشین، افزایش درآمد و توسعه پایدار محسوب می شود و همکاری های متقابل منطقه ای را افزایش می دهد که نمونه بارز آن همکاری متقابل بین دو کشور ایران و افغانستان است. برابر بررسی به عمل آمده، تاکنون پژوهشی با موضوع این مقاله صورت نگرفته است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از جنبه هدف و ماهیت، جزء تحقیق های کاربردی است و از لحاظ روش در زمره پژوهش های کیفی قرار می گیرد. روش کار توصیفی - تحلیلی است و اطلاعات مورد نیاز از طریق مطالعه های کتابخانه ای، اسنادی و نیز مراجعه به آمارنامه ها گردآوری شده است.

مبانی نظری

امنیت

امنیت پدیده ای کیفی است که بر حسب درجه بندی های ذهنی توصیف شدنی است. اغلب، امنیت به معنای نبود تهدیدات و خطرها تعریف می شود. در این میان، دیدگاه کلاسیک به

امنیت تا حدود زیادی بحث امنیت را به مرزهای سرزمینی یک کشور گره می‌زد تا جایی که تفسیر از مفهوم امنیت تا حدود زیادی تحت تأثیر مرزهای سیاسی و تهدیدهای عینی قرار می‌گیرد (کابوآنی‌راد و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۴). امنیت با مفهوم توسعه و ناامنی و با مفهوم عقب ماندگی گره خورده است. به گونه‌ای که مناطق جغرافیایی که شاخص‌های توسعه بهتری دارند دارای ضریب امنیتی بیشتری نیز می‌باشند و مناطق کمتر توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته جهان با مناطق ناامن منطبق‌اند (ویسی و محمدی نژاد، ۱۳۹۵: ۱۰۸). براساس دیدگاه‌ها و نظریه کارشناسان امر، تعاریف مختلفی برای اصطلاح "توسعه" وجود دارد که می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: افزایش تولید اقتصادی و بهره‌وری، بهبود هر دو شاخص کمی و کیفی استانداردهای زندگی، بهبود سطح خدمات بهداشتی و امنیتی، کاهش بیکاری و تورم و تامین نیازهای اجتماعی و اقتصادی (فنی و همکاران، ۱۳۹۸: ۸۰).

اشتغال

مساله اشتغال و بیکاری در تمامی مباحث اقتصادی یک بحث کلیدی و استراتژیک بوده است (قدیری، ۱۳۸۴: ۱۵۴). بحث اشتغال و پیچیدگی‌های آن در جهان پرشتاب امروز توجه بسیاری از سیاست‌گذاران، دولت‌مردان و کارشناسان را به خود جلب نموده است. بدیهی است ترکیب جمعیت جوان کشور و سیل متقاضیان کار، ضرورت پرداختن بیشتر به این مسئله را از ابعاد مختلف ایجاب می‌نماید (بیگدلی وایمان‌له، ۱۳۹۵: ۱۱۳).

اما تجربه چند دهه گذشته به ویژه در دو دهه آخر قرن بیستم حاکی از تغییری اساسی در معنای توسعه بوده که درنهایت به صورت الگوی توسعه پایدار و متعادل متجلی شده است (شریف‌زادگان و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۸۷). این پایداری زمانی محقق خواهد شد که هماهنگی و سازگاری منطقی بین نواحی و مناطق و توزیع عادلانه امکانات و خدمات در آنها به وجود آید (عبدلی و همکاران، ۱۳۹۸: ۸۴). امروزه با توجه به گسترده‌ی شهرنشینی و رواج ناامنی‌های اجتماعی در شهرها، مطالعه موضوع امنیت‌سازی، عوامل مؤثر بر آن موضوع در شهرهای مرزی از حساسیت بیشتری برخوردار است. حفظ و گسترش امنیت با توسعه پایدار در مناطق مرزی رابطه مستقیم دارد (کریمی‌وفایی، ۱۳۹۷: ۹۵).

مرز

مرزها به طور کلی، تعیین کننده حدود و قلمرو حاکمیت و مالکیت یک دولت یا نظام سیاسی هستند و کشورها و دولت‌ها را از یکدیگر متمایز می‌سازند (حافظنیا، ۱۳۸۱: ۲۹۹). وجود همین خطوط است که وحدت سیاسی را در یک سرزمین که ممکن است فاقد هرگونه وحدت طبیعی یا انسانی باشد، ممکن می‌سازد. خط‌های مرزی، خطوطی اعتباری و قراردادی هستند، که به منظور تحدید حدود یک واحد سیاسی بر روی زمین مشخص می‌شود (حافظنیا و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۰۳).

مراد از مناطق مرزی، نواحی جغرافیایی مجاور مرز است که شهرها، روستاها و اجتماعات انسانی را دربرمی‌گیرد. از آنجا که مناطق مرزی دورترین مناطق کشور از مناطق مرکزی می‌باشند، بیشتر این مناطق در شمار عقب‌مانده‌ترین و محروم‌ترین بخش‌های کشور هستند (پیشگاهی فرد و کوهشاهی، ۱۳۹۰: ۱۱۱).

بازارچه‌های مرزی

بازارچه مرزی محوطه‌ای است محصور در جوار گمرکات مرزی که در نقاط صفر مرزی مطابق با استانداردهای تعیین شده توسط دولت به صورت مستقل یا در قالب تفاهم نامه منعقد شده بین ایران و کشورهای همجوار تأسیس می‌شود و در آنجا با حضور نماینده گمرک، تشریفات ترخیص کالای مجاز برای مبادلات مرزی صورت می‌گیرد، مرزنشینان می‌توانند کالاها و محصولات مجاز خود را با رعایت مفاد این قانون در بازارچه مرزی مشترک مبادله کنند (دارائی و دیگران، ۱۳۹۱: ۹۶۰).

توسعه پایدار

توسعه یک فرآیند بسیار پیچیده و چند وجهی است (پاولویز و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۸). توسعه در مفهوم، یک کوشش آگاهانه، نهادی و برنامه‌ریزی شده جهت دستیابی به پیشرفت اجتماعی و رشد اقتصادی، تا اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی معادل رشد و توسعه اقتصادی قلمداد می‌گردد. از اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی، به تدریج، نتایج تجربی نشان داد این نوع برداشت از مفهوم

توسعه، پاسخ‌گوی کامل نیازهای انسان‌ها و جوامع انسانی نیست (تودارو، ۱۳۷۸: ۷۸). این برداشت متعارف از توسعه، در مواجهه با مسائل و مشکلاتی مانند فقر، نابرابری و بیکاری که برای کشورهای جهان سوم به بار آورد، باعث مطرح شدن رویکردهایی چون توسعه پایدار و پسا توسعه گردید (ازکیا و ایمانی، ۱۳۸۷: ۵۸). بدین گونه، در محافل دانشگاهی و علمی، نسبت مفهوم توسعه، تجدید نظر اساسی صورت گرفت و آرام آرام، از دل این تحولات، مفهوم توسعه پایدار متولد شد (تودارو، ۱۳۷۸: ۸۷).

بنابراین، می‌توان "آمایش" را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی-فضایی و آمایش مناطق مرزی را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی در فضاها و مرزهای مرزی کشورها دانست (نامی و محمدپور، ۱۳۹۰: ۸۵). در واقع تعریفی از آمایش مورد قبول است که مبتنی بر نگرشی جامعه‌نگر است و توجه به مجموعه ابعاد دخیل در سازماندهی فضایی منطقه‌ای مورد نظر دارد. بر این اساس، آمایش مناطق مرزی عبارت است از: سازمان دهی فضایی مناطق مرزی به منظور بهره‌وری مطلوب و مناسب از مزیت‌های این مناطق در راستای منافع ملی و در چارچوب توسعه و امنیت کشور (عندلیب، ۱۳۸۰: ۱۴).

مهم‌ترین پایه‌های نظری توسعه منطقه‌ای که در آمایش مناطق مرزی تاکنون از آن استفاده شده، متکی بر نظریه‌های مکان مرکزی والتز کریستالر، نظریه قطب رشد، نظریه مرکز-پیرامون جان، و نظریه بازگشت بوده است. گرچه این نظریه‌ها به صورت مستقیم به مناطق مرزی نپرداخته‌اند، دیدگاه‌های نظری در رابطه با عدم تعادل منطقه‌ای را مطرح کردند که بر نظریه‌ها و دیدگاه‌های نظری این مناطق تأثیرگذار بوده است (عندلیب و معطوف، ۱۳۸۸: ۶۲).

تحقیق حاضر تلاش می‌کند، ابعاد اقتصادی امنیت ملی و نقش سیاست‌های اقتصادی در پیشبرد امنیت ملی کشور که متأثر از امنیت شهرهای مرزی است را نشان می‌دهد.

منطقه مورد مطالعه

استان سیستان و بلوچستان پس از کرمان به عنوان دومین استان پهناور کشور در جنوب شرق ایران واقع است. این استان با حدود ۱۸۱۷۸۵ کیلومتر مربع وسعت؛ بیش از

۱۱ درصد وسعت ایران در برمی گیرد. به رغم ظرفیت های سرزمینی، طبیعی و فرهنگی فراوان، از محروم ترین استان های کشور بشمار میرود. عدم توسعه ی مناسب و سیاست گذاری و برنامه ریزی دقیق باعث افزایش بیکاری و فقر مزمن بین نسلی و در نتیجه ناامیدی در استان شده است. سیستان و بلوچستان ۱۱۰۰ کیلومتر مرز با کشورهای پاکستان و افغانستان و ۳۰۰ کیلومتر مرز آبی با دریای عمان دارد و تنها استان ایران است که با پاکستان مرز مشترک دارد و همچنین به دلیل قرار گرفتن در موقعیت راهبردی و ترانزیتی از اهمیت فراوانی برخوردار است به ویژه بندر چابهار که تنها بندر اقیانوسی ایران و آسان ترین و بهترین راه دسترسی کشورهای آسیای میانه به آب های آزاد است. این استان مطابق شکل (۱) براساس آخرین تغییرات شامل ۱۹ شهرستان که شامل زاهدان، زابل، زهک، نیمروز، هامون، هیرمند، میرجاوه و.... می باشد.

شکل (۱): نقشه تقسیمات شهرستان های استان سیستان و بلوچستان

یافته‌های تحقیق

عوامل ایجاد ناامنی در استان سیستان و بلوچستان

استان سیستان و بلوچستان نمونه واقعی از نابرابری فضایی به لحاظ توسعه اقتصادی در کشور است. این استان به دلیل دورافتادگی (زاهدان در میان مراکز استان‌ها؛ بیشترین فاصله را با تهران دارد)، وضعیت توپوگرافی نامطلوب، واقع شدن کویر لوت در اطراف آن، در حاشیه بودن آن، سطح سواد پایین ساکنین آن و کمبود امکانات اقتصادی به دلیل سیاست‌های غلط دولت‌ها جزء توسعه نیافته‌ترین استان‌های کشور به‌شمار می‌رود. این وضعیت اقتصادی نامطلوب باعث شده که مردم این مناطق بازیکه دست سرمایه‌داران گردیده و بدلیل کمبود اشتغال و بیکاری زیاد اقدام به واردات کالا به صورت غیرقانونی و همچنین پدیده شوم حمل مواد مخدر روی بیاورند.

در مجموع می‌توان از مهم‌ترین دلایل افزایش نرخ بیکاری استان به موارد زیر اشاره کرد:
-از دست رفتن بخش قابل توجهی از مشاغل کشاورزی در اثر کمبود آب و وقوع خشکسالی؛
-افزایش جمعیت ده سال به بالای استان که با زیرساخت‌های موجود در استان همخوانی ندارد؛

-افزایش تعداد دانش‌آموختگان دانشگاهی که آمادگی لازم برای ورود به بازار کار را ندارند؛
-عدم توجه به مزیت استان در بخش تجاری و بازرگانی و صنعت.

هم‌چنین لازم به ذکر است که در حال حاضر بیش از ۳۰ درصد شغل‌های استان توسط اتباع بیگانه اشغال شده است که این امر باعث کاهش مشاغل در دسترس شده و بر بیکاری استان دامن زده است. اساس فعالیت‌های تولیدی استان به شدت تحت تأثیر رشد اقتصاد غیررسمی و تجارت زیرزمینی و واردات قاچاق کالا از کشورهای همجوار قرار گرفته، به گونه‌ای که فعالیت‌های بخش تولیدی را کم صرفه ساخته و زمینه اشتغال غیر قانونی را فراهم نموده و بخش قابل ملاحظه‌ای از نیروی کار استان را از فعالیت‌های اقتصادی سالم و رسمی بازداشته و برای امرار معاش به فعالیت‌های غیر رسمی مشغول ساخته است.

از آن جا که مناطق مرزی از مرکز دور می‌باشند و همواره با تهدید محرومیت و حاشیه‌ای بودن روبرو هستند. در واقع توسعه و امنیت تأثیرات متقابلی در مناطق مرزی بر هم دارند. به‌گونه‌ای که هر اقدامی در فرآیند تحقق توسعه، تأثیرات مستقیمی بر فرایند تحقق امنیت می‌گذارد و بالعکس. به این ترتیب مناطق دارای شاخص‌های بالای توسعه از ضرایب امنیتی بالاتری نسبت به مناطق توسعه نیافته‌تر برخوردارند (عندلیب، ۱۳۸۰: ۱۹۶). در واقع افزایش فعالیت اقتصادی سالم و سرمایه گذاری در مناطق مرزی، مشروط به عدم اختلاف فاحش اقتصادی در دو سوی مرز، نیز می‌تواند بر کارکرد ارتباطی مرز تاثیر مثبت داشته باشد. (زرقانی، ۱۳۸۶: ۱۹۲). طی سال‌های گذشته در ارتباط با امنیت مرزها به عواملی چون انسداد مرزها و تجهیز مرزبانی تأکید شده در صورتی که مؤلفه امنیت چند وجهی بوده و تنها از یک بعد، آن هم تقویت نیروی نظامی نمی‌توان در منطقه امنیت پایداری ایجاد نمود و این باعث می‌شود امنیت در یک بخش ایجاد و در بخش دیگر با ضعف روبرو گردد. در صورتی که در جامعه‌ای تبعیض، بیکاری و عدم توسعه اقتصادی وجود داشته باشد، زمینه لازم برای امنیت فراهم نمی‌شود، حتی اگر نیروهای نظامی نیز حضور داشته باشند باز هم چالش عدم امنیت وجود دارد.

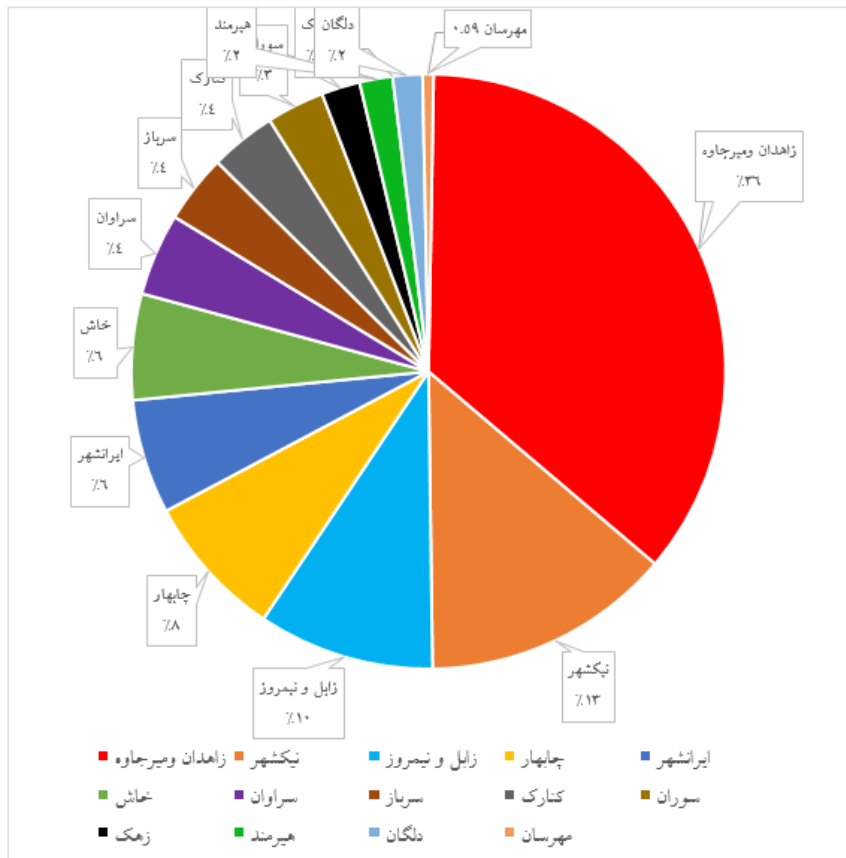
بررسی مؤلفه‌های ایجاد امنیت پایدار در مناطق مرزی

ایجاد امنیت پایدار مؤلفه‌های زیادی دارد. توسعه اقتصادی در مناطق مرزی نقش بسیار زیادی در ایجاد امنیت مرزها ایفا می‌کند. به‌طوری که با وجود داشتن شغل برای ساکنین مرزها، نه تنها آن مکان‌ها خالی از سکنه نمی‌شود که خالی شدن، خود از دلایل وجود ناامنی می‌باشد، بلکه داشتن درآمد باعث می‌شود مردمان آن مناطق کمتر روی به کارهای کاذب از جمله پدیده قاچاق بیاورند و هم چنین جوانان در محل‌ها ساکن شده و به نقاط دیگر جهت کار مهاجرت نمی‌کنند در این میان توسعه بازارچه‌های مرزی نقش بسیار مهمی هم به لحاظ ایجاد اشتغال و هم به لحاظ داشتن مراودات با کشورهای همسایه که در برقراری امنیت نقش بسزایی دارد، ایفا می‌کنند. مسئولان ملی و استانی باید به این مقوله توجه جدی داشته و باور کنند که با

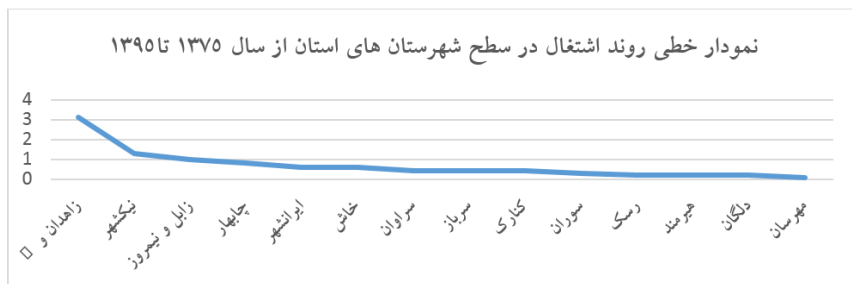
توسعه اقتصادی مناطق مرزی و نداشتن نگاه امنیتی به آن مناطق می‌توان تا حد زیادی از مشکلات ناامنی آن مناطق کاست. بزرگ‌ترین و پرجمعیت‌ترین شهر استان، زاهدان و کم‌جمعیت‌ترین شهر این استان، شهر کوچک سرباز می‌باشد. مردم استان سیستان و بلوچستان از قومیت‌های سیستانی و بلوچ می‌باشند که سیستانی‌ها به زبان فارسی با گویش سیستانی صحبت می‌کنند و بلوچ‌ها به زبان بلوچی صحبت می‌کنند. استان در دو دهه اخیر از بالاترین نرخ رشد جمعیت سالیانه برخوردار بوده است، بطوریکه رشد سالیانه جمعیت این استان در مقطع سال‌های ۱۳۸۵ - ۱۳۷۵ معادل ۳/۷ و در دوره ۱۳۹۵-۱۳۹۰ معادل ۳/۴ درصد بوده است. در جدول (۱) سهم جمعیت ده سال به بالا بر حسب نوع اشتغال بطور میانگین در کل استان از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ و نیز در جدول (۲) سهم اشتغال برای شهرستان‌های استان به تفکیک نشان داده شده است. در نمودار ارائه شده در شکل (۳) سهم شهرستان‌های استان از اشتغال بخوبی نشان داده شده است. بطوری که شهرهای زاهدان و میرجاوه و نیکشهر دارای بیشترین سهم از اشتغال استان و شهرهای مهرستان و دلگان و هیرمند کمترین سهم از اشتغال استان را طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ را دارا می‌باشند. همان‌طور که در نمودار ارائه شده در (۳) مشهود است روند مولفه اشتغال در استان در شهرهای زاهدان و میرجاوه و نیکشهر به مراتب بیشتر از سایر شهرها بوده است.

جدول (۱): توزیع جمعیت فعال ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب شاغل و بخش‌های مختلف اقتصادی نقاط شهری و روستایی بطور میانگین از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵

تعداد شهرستان‌ها در سال ۱۳۷۵	تعداد شهرستان‌ها در سال ۱۳۸۵	تعداد شهرستان‌ها در سال ۱۳۹۵	گروه کشاورزی (میانگین)	گروه صنعت (میانگین)	گروه خدمات (میانگین)
ایران شهر	ایران شهر	ایران شهر	۰/۰۷	۰/۰۶	۰/۰۷
چابهار	چابهار	چابهار	۰/۱۴	۰/۰۸	۰/۰۸
خاش	خاش	خاش	۰/۰۷	۰/۰۶	۰/۰۵
دلگان	دلگان	دلگان	۰/۰۵	۰/۰۲	۰/۰۱
زابل	نیمروز هامون زابل	نیمروز هامون زابل	۰/۰۹	۰/۱۰	۰/۱۵
مهرستان	مهرستان	مهرستان	۰/۰۳	۰/۰۱	۰/۰۱
زاهدان	میرجاوه زاهدان	میرجاوه زاهدان	۰/۰۵	۰/۳۶	۰/۴۲
زهک	زهک	زهک	۰/۰۳	۰/۰۲	۰/۰۲
سراوان	سراوان	سراوان	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۵
سرباز	سرباز	سرباز	۰/۱۲	۰/۰۴	۰/۰۳
سوران	سوران	سوران	۰/۰۳	۰/۰۳	۰/۰۱
کنارک	کنارک	کنارک	۰/۰۷	۰/۰۴	۰/۰۴
نیکشهر	قنوج قصر قند نیکشهر	قنوج قصر قند نیکشهر	۰/۱۵	۰/۱۴	۰/۰۵

شکل (۲): نمودار سهم شهرستان‌ها از اشتغال استان بطور میانگین بین سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵

شکل (۳): نمودار سهم شهرستان‌ها از اشتغال استان بطور میانگین بین سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵

جدول (۲): توزیع جمعیت فعال ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب شاغل و بیکار در نقاط شهری و روستایی بطور میانگین از سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵

جمعیت ۱۰ سال و بیشتر	شاغل سال ۱۳۷۵ (درصد)	شاغل سال ۱۳۸۵ (درصد)	شاغل سال ۱۳۹۵ (درصد)	بیکار سال ۱۳۷۵ (درصد)	بیکار سال ۱۳۸۵ (درصد)	بیکار سال ۱۳۹۵ (درصد)
استان	۶۲۳۰۷۳	۶۸/۴۸	۶۳/۳۲	۵۹/۱۷	۳۱/۵۲	۳۶/۶۸
شهری	۳۱۸۶۴۷	۷۸/۶۷	۷۱/۴۹	۶۹/۴۲	۲۱/۳۳	۲۸/۵۱
روستایی	۳۰۲۶۲۹	۵۷/۹۲	۵۲/۱۲	۴۸/۴۹	۴۲/۰۸	۴۷/۸۸

نتیجه‌گیری

مسئله بیکاری یکی از مسایل عمده و چالش برانگیز استان سیتان و بلوچستان است. نرخ بیکاری در استان طبق آمار غیر رسمی ۳۰ درصد می‌باشد که این بیکاری در سه حوزه (اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و فرهنگی) است و رفع آنها نیازمند توجه ویژه می‌باشد. از دیگر چالش‌های استان در حوزه اقتصاد، صنعت و گردشگری در سطح کلان وجود دارد بطوری‌که وجود نگاه امنیتی از سوی دولت و مدیریت کشور به این منطقه، باعث ایجاد شکاف عمیق بین جنوب و شمال استان در قالب اختلافات قومی-مذهبی شده است. این شکاف قومی-مذهبی و دیگر عوامل که قبلاً به آنها اشاره شد، باعث شده که ارتباطات بین مردم و هویت‌های گوناگون کمتر صورت گیرد. نبود زیرساخت‌های ارتباطی مناسب درون و بیرون استانی، باعث عدم مشارکت در سطح ملی مردمان این استان شده و همین مسئله باعث افزایش شکاف در بین مردم این استان و سایر مردم کشور می‌گردد. لذا حل مسایل استان در هر حوزه‌ای نیازمند اتخاذ تصمیمات جدی از سوی دولت می‌باشد. با توجه به وجود ۱۲۰۰ کیلومتر مرز مشترک با پاکستان و افغانستان وضعیت تجارت و ترانزیت استان می‌بایست در اولویت قرار گیرد.

در حوزه زیست محیطی و کشاورزی و آب نیز وضعیت استان بسیار شکننده و آسیب پذیر می باشد. کشاورزی در استان به دلیل خشکسالی و عدم مدیریت صحیح بر منابع آب، گرمایش زمین و فرسایش خاک شرایط زیست انسانی را با مشکل مواجه کرده است. از دیگر موضوعات مهم در بحث آب استان، مشترک بودن آب تالاب هامون با کشور افغانستان و عدم تفاهم دو دولت در مورد حق آبه هیرمند می باشد که کماکان محل اختلاف دو دولت بوده و مرتفع نگردیده است.

از نظر اجتماعی و فرهنگی، استان سیستان و بلوچستان استانی حساس و حائز اهمیت است. در حوزه اجتماعی و فرهنگی، استان دارای ظرفیت نیروی انسانی تحصیل کرده در سطح کارشناسی، نرخ سواد متوسط رو به بالا و جمعیت جوان و مهاجر فرست در سال های اخیر بوده است. قرار گرفتن استان در همسایگی دو کشور پرخطر افغانستان و پاکستان، تنوع قومی و مذهبی، اختلافات قبیله ای، خشکسالی و نرخ پایین شاخص های توسعه انسانی و اقتصادی استان را با شرایط خاصی مواجه کرده است.

نرخ بیکاری در استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۷۵ به متوسط نرخ بیکاری کشور نزدیک شده و به ۹ درصد رسیده بود، به شدت افزایش یافته و براساس سرشماری سال ۱۳۸۵ این عدد به ۴۹/۵۶ و در سال ۱۳۹۰ به مقدار ۵۱/۳۵ و در نهایت در سال ۱۳۹۵ به مقدار ۵۳/۳۱ درصد رسیده است. نرخ بیکاری در مناطق شهری در استان در سال ۱۳۹۵ به ۲۱/۳ درصد و در مناطق روستایی به رقم بی سابقه ۴۲ درصد رسیده است.

در نهایت باید گفت که برای کاهش تهدیدات و آسیب پذیری ناشی از ویژگی های منطقه، از طریق راهبرد توسعه با تأکید بر راهبرد توسعه روستایی که باعث توسعه اقتصادی (کاهش فقر)، توسعه اجتماعی و توسعه محیطی می شود، می بایست اقدام نمود.

در پایان پیشنهادهای زیر بر اساس نتایج مطالعه ارائه می شوند:

۱- همانطور که در نتایج تحقیق نشان داده شد مناطق مرزی کشور از نظر شاخص های توسعه پایدار وضعیت مطلوبی نداشته و می بایست در برنامه ریزی های استراتژیک آینده کشور مورد توجه ویژه قرار گیرند.

- ۲- با توجه به تفاوت‌های میان شهرهای مرزی کشور، توجه جدی به وضعیت شاخص‌های توسعه بخصوص در استان‌های نیمه شرقی کشور احساس می‌شود.
- ۳- بخش جنوبی و شرقی کشور نیازمند توجه جدی در حوزه توسعه زیرساخت‌ها و تسهیلات رفاهی است.
- ۴- نیمه شرقی کشور، وضعیت مطلوبی در رابطه با شاخص‌های جمعیت نمی‌باشد و آن هم بدلیل عدم ماندگاری و مهاجرت در این مناطق است که می‌بایست دولت در خصوص ارتقای جذابیت‌های زندگی و اشتغال برنامه بلند مدتی طراحی شود.

منابع

- احمدی پور، زهرا؛ حیدری موصولو، طهمورث؛ میرجلالی، اکبر (۱۳۹۰). «تبیین عوامل ناامنی در جنوب شرق»، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات امنیت اجتماعی، دوره ۲، شماره ۲۷، صص ۴۴-۱۳.
- احمدی پور، زهرا؛ مختاری هشی، حسین؛ رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ وزین، نرگیس (۱۳۸۶). «بررسی روند شتاب توسعه یافتگی فضاهای سیاسی-اداری، مطالعه موردی: استان‌های ایران در برنامه‌های اول تا سوم توسعه ۱۳۸۳» فصلنامه ژئوپلیتیک، دوره ۳، شماره ۷، صص ۴۹-۲۲.
- اطاعت، جواد؛ موسوی، سیدزهره (۱۳۹۰). «رابطه متقابل امنیت ناحیه‌ای و توسعه یافتگی فضاهای سیاسی با تاکید بر سیستان و بلوچستان»، فصلنامه ژئوپلیتیک، دوره ۷، شماره ۲۱، صص ۸۷-۷۰.
- بریمانی، فرامرز؛ راستی، هادی؛ دهقانی، میثم؛ جهانبیغ، راضیه (۱۳۹۷). «تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و عوامل تهدید کننده امنیت»، مورد شناسی: سکونتگاه‌های مرزی استان سیستان و بلوچستان، جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای، شماره ۲۶، ص ۱۷۸.
- پیشگاهی فرد، زهرا؛ میرزاده کوهشاهی، مهدی (۱۳۹۰). «تبیین موانع مدیریت بهینه مرزهای ج.ا.ایران و پاکستان»، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال نهم، شماره ۳۵.

پیشگاهی فرد، زهرا؛ سلاطانی خلیفانی، ناصر (۱۳۸۸): «تحلیل سیاست‌های آمایشی سرزمینی ایران و ترکیه در مناطق مرزی همجوار»، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، شماره ۶۹، صص ۲۷-۱۷.

حافظنیا، محمد رضا (۱۳۹۶): «اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک»، مشهد، انتشارات پاپلی، صفحه ۵۳۴.

جودی گل‌لر، پویا؛ (۱۳۹۸): «برساخت داوری‌های برنامه‌ریزان در رهیافت فرهنگ برنامه‌ریزی»، دانش شهرسازی، دوره ۳، شماره ۱، صص ۶۹-۵۵.

حافظنیا، محمدرضا؛ رومینا، ابراهیم (۱۳۸۴): «تحلیل ظرفیت‌های ژئوپلیتیک سواحل جنوب شرق ایران در راستای منافع ملی»، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۶، صص ۲۰-۵.

حافظنیا، محمدرضا (۱۳۸۱): «رابطه متقابل امنیت و دفاع با آمایش سرزمین»، مجموعه مقالات همایش و دفاع سرزمینی، تهران، انتشارات دانشگاه امام حسین.

زرقانی، هادی (۱۳۸۶): «مقدمه‌ای بر شناخت مرزهای بین الملل»، تهران، انتشارات دانشگاه علوم نظامی.

سعیدی، علی اصغر؛ اسماعیل زاده، خالد (۱۳۸۹): «مرزها و امنیت اجتماعی، چالش‌های فراروی امنیت در مناطق مرزی و راهکارهای اجرایی آن»، فصلنامه علمی-تخصصی جامعه امن کردستان.

ازکیا، مصطفی و ایمانی، علی (۱۳۸۷): «توسعه پایدار روستایی»، تهران: انتشارات اطلاعات، چاپ اول.

تودارو، مایکل (۱۳۷۸): «توسعه اقتصادی در جهان سوم»، ترجمه غلامعلی فرجادی، تهران: انتشارات مرکز مدارک اقتصادی اجتماعی سازمان برنامه و بودجه.

عندلیب، علیرضا (۱۳۸۰): «نظریه پایه و اصول آمایش سرزمین مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران»، تهران، نشر دوره عالی جنگ.

عندلیب، علیرضا و مطوف شریف (۱۳۸۸): «توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران»، مجله باغ نظر، سال ۶، شماره ۱۲، صص ۷۶-۵۶.